

Рк 732/5
13-48

ЛІНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ ім. Т. ШЕВЧЕНКА

АНДРІЙ ВИННИЦЬКИЙ

МИКОЛА ТЕОДОТОВИЧ БЛЯШІВСЬКИЙ

ЙОГО ЖИТТЯ ТА МУЗЕЙНА РОБОТА

КИЇВ — 1926

B 15916

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр РкТЗ(2) В48 Інв.№ М135153

Автор Ванкузький, Андрій.

Назва Микола Теодорович

Білянівський; Чоло життя

Місце, рік видання Та мурейна робота. К., 1926.

Кіл-ть стор. [2], 13с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конволют _____

В 15916

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ ім. Т. ШЕВЧЕНКА

АНДРІЙ ВИННИЦЬКИЙ

МИКОЛА ТЕОДОТОВИЧ БІЛЯШІВСЬКИЙ

ЙОГО ЖИТТЯ ТА МУЗЕЙНА РОБОТА

м. 135/53

КИЇВ—1926

Відбитка с кн. IX Записок історично-філологічного відділу УАН

Київськ. Окрліт. № 2039.
Держтрест „Київ-Друк“,
1-ша фото-літо-друкарня
Зам. № 1546—200.

Київська
Республіканська
БІБЛІОТЕКА УРСР
ім. КПРС

Микола Теодотович Біляшівський.

Його життя та музейна робота ¹⁾.

Микола Теодотович Біляшівський народивсь у м. Гуманю року 1867 жовтня 12-го за ст. ст. Рід Біляшівських походить, мабуть, з Буковини, де й тепер у Сучачі і Радівцях трапляються люди з цим прізвищем.

Батько М. Т. був вчитель духовної школи в Гуманю. Окрім Миколи, в нього було ще двоє молодших синів.

Близько 1869 року батько з усією родиною переїхав до с. Острійок біля Б. Церкви, де й священникував. Скоро після цього мати вмерла від сухіт. М. Т. тоді було чотири з половиною роки.

Ще до того як померла мати, М. Т. побував з батьком у Києві. Заїздили вони до своєї бабуні, що мала невеличкий дерев'яний будинок на Трисвятительській вулиці поруч церкви.

Ще зовсім малим хлопчиком 6—7 років М. Т. захопивсь збиранням різних мінералів. Саме тоді батько вирішив переїхати до Києва, і М. Т. перевіз з собою чималу торбину своєї першої збірки й ще довго старанно поповнював її далі.

В Києві батько М. Т. обійняв посаду священника в місцевій в'язниці на Лук'янівці. Тут біля в'язниці й зминули перші часи перебування його в Києві. З дітьми інших службовців М. Т. гравсь на дворі в'язниці, в садку та в ярах біля будинку.

Ще в минулому році ми з ним були в Музеї Революції й дивилися на так звану „карету смертників“. М. Т. живо пригадав, як часто, граючи, ховавсь він у ню, коли ця карета стояла на подвір'ї в'язниці.

Не дуже подобалося батькові М. Т. служити в в'язниці. Отже дуже швидко він її й покинув та зробивсь священником у Стрітенській церкві, що на Сінному базарі. Жити перебравсь він тепер на Стрілецьку вулицю в маленький критий гонтом будиночок Брешко-Брешковської.

Року 1877, 11-літнім хлопчиком будиши, М. Т. вступив до підготовчої класи київської другої гімназії. Це був ще зовсім хлопчик-селяк, що на першій-таки лекції каліграфії своєю провінційністю звертає на себе увагу всенької класи, почавши писати гусячими перами, цілком

¹⁾ За матеріал для нашої доповіді, окрім спільної праці з покойним од р. 1922, стали отакі архіви: Всеукраїнського Історичного Музею ім. Т. Шевченка, Кабінета Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка та особистий архів М. Т. Біляшівського. В цьому останньому є автобіографія М. Т., що закінчується 1904 роком.

тоді вже неживаними. В гімназії не аби-як впливали на учнів тоді ще зовсім молодий Науменко, Тумасів, та Юркевич.

Коли М. Т. був у 4 класі (1881—82 р.), випадком побачив він у батьковому столі скриньку з різними монетами. Ці монети М. Т. випрохав собі й одтоді починається захоплена праця його над нумізматикою. В його пам'ятній книжці на 1881—82 шкільний рік вже є відділ, названий „нумізматика“.

Книжок М. Т. читав тоді силу-силенну, та, як і сам визнає, без певної системи, що трапиться. Тоді-таки М. Т. починає збирати, окрім монет, ще й книжки та різні малюнки (лубки, олеографії, то-що). Що-неділі скількись років навідувався М. Т. на точок, куди сходилися всі нечисленні київські аматори. Цей точок містився тоді коло Братського м-ря на Подолі, де був Церковно-археологічний музей. Під той час музею одкрито було для публіки тільки в неділю від 12 до 2-х, й М. Т. невідмінно що-тижня заходив до музею. В пам'ятній книжці за 1881 рік є власноручний малюнок М. Т. з єгипетської мумії. Мабуть тоді-таки М. Т. познайомився із Миколою Йвановичем Петровим, що раз-у-раз стояв біля конторки, будучи в музеї заразом за директора, скарбника та наглядача.

Небіжчик Микола Йванович, як свідчать усі, хто його знав, завсіди залюбки давав поясіння тим, хто його прохав, та починав розмову, коли вона торкалася старовини. М. Т. теж дуже часто говорив з М. Ів. і відтоді надовго став прихильником музею та старанно допомагав Петрову збирати експонати. Перша вкладка М. Т. до музею Академії — то була ікона Христа з виноградною лозою, що виростає з його боку та цинова дарохранильниця. Ці речі М. Т. дістав з с. Острійок, куди їздив був із батьком на материну могилу.

Року 1883 М. Т. знайомиться з гуртком київських нумізматів. Цей гурток складався з Сави Вас. Боділевського, що згодом подарував був свою цінну збірку до Всеукр. Історичного музею, Олексія Фед. Новицького, М. О. Леопардова, М. М. Чудовського, К. В. Болсуновського, тоді ще юнака, Мик. Гавр. Захар'євича-Захар'євського та Мик. Павловича Черньова. З цього гуртка живе тепер один тільки Захар'євич-Захар'євський. Особливо впливав на М. Т. Черньов. Він науковіш, ніж інші працював був над нумізматикою та археологією. Отож і М. Т. його працею зацікавився більше. Він дуже часто ходив до Мик. Павловича. Розмови з ним давали дуже багато нових думок М. Т., як це він і сам визнає в своїй автобіографії.

У восьмій класі М. Т. залишився на другий рік. Це було р. 1885 коли помер батько.

Близько цього часу М. Т. із своїм двоюрідним братом Мих. Пахарецьким зробив перші розкопки. Правду кажучи, це не можна назвати розкопками в науковому розумінні цього слова. Та, будь-що-будь, два молодих коначі взяли лопати й помандрували ранком до Китаївського могильника. Тут розкопали вони дві могили.

Закінчивши гімназію, М. Т. вступає р. 1887 до київського університету на юридичний факультет. Вибирав факультет М. Т. цілком свідомо. Здавалося-б, усі інтереси М. Т. вели його на історично-філологічний факультет. Тільки-ж класицизм, що панував був у другій гімназії, заідав усі науки цього факультету і в університеті.

Це не перешкоджало, проте, М. Т. систематично слухати лекції В. Б. Антоновича й А. В. Прахова. Лекції Антоновича справляли дуже велике вражіння на М. Т., настільки велике, що він перестає працювати над нумізматикою й цілком oddaється археології. Отож, книжка про монетні скарби на Київщині, що її М. Т. закінчив р. 1888 і видав р. 1889, це остання данина його нумізматиці.

Діяльність М. Т., як археолога, почалася на I курсі університету. Перші невеличкі замітки з'явилися в київських часописах та були присвячені отаким темам: „Юрійська божниця біля Остра“, „Музей Духовної Академії“, „Про охорону пам'яток старовини“. Цікаво, що в одній своїй статті в „Кієвскомъ Словѣ“ року 1888 М. Т. присвячує два стовпці охороні архівів, що на них тоді, за невеликими винятками, не надто багато уваги звертали.

Року 1887 В. Б. Антонович запропонував М. Т. їхати на розкопи до с. Ягнятина на Сквирщині. Розкопували величезний деревлянський могильник. Ці розкопи й стали для М. Т. за ту школу археологічної практики, що одбувши її через два роки почав він самостійно копати.

Через рік М. Т. вже співробітник „Кієвской Старини“, а згодом і член її редакції.

Влітку р. 1890 М. Т. пішки робить екскурсію Дніпровим берегом до гирла річки Рось. Тут у с. Пекарях у селян він знаходить багато речей князівської доби й таким чином одкриває славетну Княжу Гору, що так багато дала, через праці М. Т., українській археології. Відомості про дальші розкопи та археологічні дослідження М. Т. подасть П. П. Курінний. Ми хотіли тільки одзначити, що всі свої знахідки М. Т. старанно оброблює й таким чином улаштовує та поповнює археологічну частину збірки В. В. Тарновського (що перед цим звертав небагато уваги на цю частину) та свою власну.

Р. 1891 М. Т. складає державні іспити в Одесі та здобуває диплома. Виникає питання, що робити далі? Служба в міністерстві юстиції зовсім не приваблювала до себе М. Т. Вибувши 6 місяців у Києві на посаді „кандидата на судєбнїя должности“, М. Т. їде р. 1892 до Москви та вступає як вільний слухач на природничий факультет московського університету; тут слухав він курси переважно з остеології та геології. Окрім того, М. Т. спеціально працював з проф. Д. М. Анучіним.

Ще перед тим як їхати до Москви, М. Т. листувався із ним. В лютому р. 1892 Анучін пише до М. Т. листа, пропонуючи йому переїхати до Москви, та дає дозвіл зупинитися в музеї антропології. В цім-таки листі Анучін не радив М. Т. вступати на природничий факультет, бо цей факультет вимагає багато волі, особливо для М. Т., який вже „вкусилъ сладость самостоятельной научной работы“.

Коли М. Т. приїхав до Москви, він одразу виходить у курс наукового столичного життя. В жовтні року 1892 М. Т. обирають за члена Московського товариства природознавства, антропології та етнографії при Московському ун-ті та за члена-кореспондента нумізматичного т-ва. Ще коли М. Т. був у Києві, його обрали в Московське Археологічне товариство. Та, окрім наукової й дослідчої роботи, треба було налагодити матеріяльний бік життя. Тому М. Т. вступає на роботу до архіву м-ва юстиції, що завідував їм Д. Я. Самоквасов. Ця робота відбирала дуже мало часу. Отож, М. Т. мав повнісіньку змогу працювати над тим, що йому було найлюбіше. М. Т. дуже близько приятелював з Анучиним та його дружиною, а надто вже з М. Янчуком, що теж належав був до Анучінового гуртка, де були ще О. О. Іванівський, Гондатті та інші.

З ініціативи Анучіна в Москві впорядковувано тоді географічну виставу. М. Т. брав у ній найжвавішу участь.

В-осени року 1893 М. Т. вирішив переїхати до Варшави, де його знайомий Ів. Як. Рудченко пропонував йому місце завідувача Архівом Фінансового Управління кол. Царства Польського. Тому влітку р. 1894 М. Т. приїздить до Києва й живе скільки місяців на своєму хуторі на Княжій Горі. Потім М. Т. поїхав до В. В. Тарновського в Качанівку, а наприкінці літа виїздить до Варшави.

Архів, що ним довелося М. Т. завідувати, був тоді мертвою установою. Дорогоцінні матеріяли до історії України лежали без жадного руху, невідомі дослідникам. М. Т. жваво взявсь вивчати цю частину архіву. Ця його робота мала дуже велику вагу для студій над історією України. Ціла низка вчених з М. С. Грушевським на чолі через М. Т. користувалися матеріялами для наукових робіт. За три роки, поки М. Т. жив у Варшаві, одержав він силу-силенну листів-проханнів чи розшукати будь-які матеріяли чи поробити з них копії. Самісіньких листів М. С. Грушевського в цій справі є з півсотні.

У Варшаві М. Т. близько, на всеньке своє життя, познайомивсь із Федором Рудольф. Штейнгелем, відомим згодом власником городецького музею на Волині. Ця приятельське знайомство дуже цікава тому, що відтоді з М. Т. робиться справжній музейний діяч та добрий організатор. Штейнгель був людина дуже багата й одрізнявсь од інших капіталістів тим, що не витрачав кошти на закордонні мандрівки-гулянки, а будував та запомагав грішми сільські лікарні, школи, чайні, лазні, то-що.

М. Т. запропонував йому організувати музей, присвячений вивченню Волини, де тоді було тільки два невеличкі музеї так званої „церковно-археологічної“ старовини в Житомирі й Володимирі-Волинському. Штейнгель залюбки на це пристав, і М. Т. склав широкого плану, як зорганізувати музей. Цей музей, окрім природничого відділу, повинен був мати й культурно-історичний, що розподілявсь на підвідділи: антропології, археології, історії та етнографії. Окрім того, за планом при музею мала бути бібліотека, архів та фототека. Цей план набирає величезної ваги тоді, коли ми оглянемося на тодішній стан музейної справи на Україні.

Умови музейної роботи на Україні не сприяли справді науковій праці над українськими матеріялами. Та й самих музеїв було обмаль. Окрім музеїв при київському університеті та при Духовній Академії, були ще музеї при харківському та при одеському університеті. Коли додати сюди ще найзначніші приватні збірки А. Н. Поля в Катеринославі та В. В. Тарновського у Києві, то це трохи чи не всі збірки старовини, що їх можна назвати музеями. Ці музеї збирали без повних науково розроблених планів. Особливу вагу мали в них різні раритети та унікальні; збирали все, що траплялося під руку, хоч-би з якої території на земній кулі експонат походив. Етнографічна робота в широкому розумінні цього слова ще не починалася, а дослідження над передісторією України, що провадив В. Б. Антонович, позначалися здебільшого на київському тільки університетському музеї. На вибір експонатів впливав найбільше смак, чи навпаки (надто коли збирати старовину зробилося модою) брак його у завідувачів чи власників збірок. Не помилившись, можна сказати, що романтик українського минулого, В. В. Тарновський зацікавився археологією тільки завдяки М. Т.: до розкопів на Княжій Горі у Тарновського не було археології.

Мало не всі музеї існували не самостійно, а при різних навчальних закладах. Це робило з музеїв закриті кабінети, а що в них є, знала невеличка тільки група людей. Принципу публічності музеїв не було так що й зовсім. Оглянути їх спеціалісти-археологи, навіть археологічний з'їзд, могли тільки з великими труднощами за дозволом університетських правлінняв.

Тепер звернімося знов до городецького музею.

Робота почалася в Варшаві, де М. Т. ходив по букіністах та скуповував книжки про Волинь. Влітку р. 1895 М. Т. їздив до Городка, де для музею призначено було частину будинку. Тоді-таки М. Т. мандрував по Волині, збирав етнографічний матеріял, робив розкопки та фотографії. Цим покладено початок музеєві. „Відтоді, — пише М. Т., — протягом кількох років я що-літа, а то й узимку бував у Городку й працював у музеї“. Справді, як свідчать Штейнгелеві листи, це безпосереднє керування музеєм продовжувалося, аж поки почалася імперіялістична війна, коли музей евакуовано й, нарешті, спалено. Організація музею пішла дуже жваво, скоро М. Т. пощастило притягти до неї кількох людей-аматорів. Що-року роблено екскурсії, експедиції, що-року музей збільшувався, слава його зростала. „В Варшаві життя мое було пройняте постійною думкою про городецький музей, архів пішов на бік“, — пише М. Т.

Наближався Археологічний з'їзд, й М. Т. вирішив покинути Варшаву. Влітку р. 1897 він вже у Києві. Тут тоді почав працювати Політехнічний Інститут, і М. Т. здобував при ньому посаду бібліотекаря.

Ще на-весні правління товариства „древностей и искусств“ постановило будувати в Києві музей. Перед М. Т. розгорнулося величезне поле діяльності. Дуже швидко М. Т. знайомиться з низкою київських багатирів, що від них залежало тоді збудувати музей. Допомагав у цій справі найбільше О. М. Терещенко. „Б. І. Ханенко, — пише М. Т., — байдуже

ставивсь до справи музею. Ще коли музей будовано — бажав він довести будування його до краю, сподіваючися за це „великих милостей“. Р. 1899 музей начорно збудовано і для XI археологічного з'їзду там організовано в п'яťох нижніх залах археологічну виставу.

27 травня р. 1899 М. Т. обрано за члена Правління т-ва, що керувало музеєм. За консерватора музею був тоді Вікентій В'ячеславович Хвойка, що працював над самісінькою тільки археологією й ніколи не втручавсь в організаційні справи.

28 травня р. 1899 граф. Уварова, голова московського археологічного товариства, пише отакого листа до Б. І. Ханенка: „вернувшись изъ Кіева, много и часто думаю о немъ, о всѣхъ васъ, о нашемъ музеѣ, о нашемъ будущемъ съѣздѣ и о выставкѣ. Думаю о музеѣ и, весьма интересуясь его будущимъ ростомъ и устройствомъ, мнѣ приходитъ на мысль рекомендовать вамъ въ директора музея Николая Федотовича Бѣляшевскаго, члена нашего археологическаго общѣства, человѣка молодого, подвижного, знающаго и уже поработавшаго для археологій, мнѣ думается, что онъ былъ бы вамъ сподрученъ и пригоденъ и, находясь постоянно при дѣлѣхъ и археологическихъ коллекціяхъ, еще болѣе сталь бы заниматься наукой вообще и археологіей въ частности“. Здавалося-бъ, що таку рекомендацію від Уварової могла-б здобути людина тільки дуже правих поглядів. Та це цілком не так. М. Т. ще від 1887 року, коли став ближче до „Кіевск. Старини“, почав розбиратися не тільки в національних питаннях, ба й у політиці. Та сама Уварова в листі до нього р. 1906, коли М. Т. обрано за члена „Державної Думи“ писала: „разумеется, я не могу одобрить тѣхъ вѣяній, которыя заставили Васъ... итти въ кадетскую думу отдѣлять Малороссію отъ Россіи“...

19 лютого р. 1902 правління обрало М. Т. за директора музею.

1903—4 та на початку 1905 років М. Т. своїм власним коштом випускає дуже цінну „Археологическую Лѣтопись Южной Россіи“, що й досі править за настільну книгу для українських археологів. Ще з р. 1898 Археологічний літопис виходив за редагуванням М. Т., як додаток до „Кіевской Старини“.

Зробившись господарем музею, офіційно ще не відкритого, М. Т. одразу взявсь його організувати.

У своїй цікавій статті про програму музею в АЛЮР'і за 1900 рік М. Т. накреслює досить повний його план. На перше місце він ставить відділ антропології. Вже тоді антропології присвячувано спеціальні музеї, були антропологічні школи. Аж ніяк не можна було поставити цей відділ у цілому обсязі, надавши йому самостійного значіння, бо тоді треба було-б уключити в нього всенюку передісторичну археологію та етнографію. Отож, експонатам з первісної культури як минулої, так і сучасної М. Т. дає місце в відділах археологічному та етнографічному, залишаючи в антропологічному тільки ті речі, котрі характеризують фізичний бік людности. Найчільніше місце в музеї має зайняти відділ історичний (ст. 33—34), що його М. Т. починає з палеоліта та закінчує сучасністю.

Що протягом багатьох віків людина вдосконалює обробну техніку та утворює з своїх виробів художні речі, природній єсть перехід до даль-

ного відділу—художнього. „Важко, звісно, визначити, що ввійде до цього відділу, — пише М. Т., — та, будь-що-будь, цей відділ повинен мати все, що хоч трохи художнє, все, що впливатиме на розвиток смаку. Цей відділ матиме не аби-яку вагу для місцевих майстрів.

В тісному звязкові з двома попередніми відділами стоїть далі відділ художньо-промисловий. Частина експонатів цього відділу входить до історичного й частиною до художнього відділу. Дужий розвиток фабричного виробництва, що випускає останніми роками на ринок мільйони шаблониових предметів, прокинув у широких колах бажання мати речі хатнього вжитку, зроблені смаковито та в певному стилі. Тому цей відділ треба поставити як-найповніше, щоб він справді міг тісно зв'язатися з життям.

Останній відділ — відділ етнографічний — це неминуче потрібний додаток до всіх попередніх. Особливу увагу треба звернути на ту частину експонатів, котрі характеризують собою матеріальний бік народного життя, що під впливом дешевих сучасних фабрикатів починає забувати розкішні зразки минулого.

Опріч цих відділів, при музеї має бути спеціальна бібліотека та археологічний архів.

Далі М. Т. загальними рисами накреслює план невеличкого відділу, присвяченого діячам України, назвавши його „пам'ятковим“.

Характерна риса цього плану — то його єдність та повна ув'язка стиків поміж окремими відділами. Зв'язок такого музею з економікою України, з усім життям та потребами краю, цікавий та сучасний зміст плану з наукового боку, приневолюють нас сконстатувати, що й за сучасних умов музейного будівництва цей план ще надовго буде для нас, певною мірою, за ідеал. Ідеї цього плану були в тодішній Росії цілком нові. Російський музей у Ленінграді, що спочатку мав був показувати самісіньке тільки „чисте“ так зване мистецтво, допіру починав силами українських вчених організовувати етнографічний відділ.

Щоб здійснити отакий план, річ зрозуміла, треба було чималих коштів, а надто людей. Ані того, ані другого тоді не було, як не рахувати В. В. Хвойка, що працював виключно над археологією.

Крім „Кіевскої Старини“, багато часу М. Т. витрачав на силу різних дрібних, так зате-ж дуже для молоді установи важливих питань. З різних подарунків, здебільша цілком випадкових, у музеї покладено основу історичному, етнографічному, художньо-промислому й почасти художньому відділам. Року 1904 30 грудня музей у такому вигляді відкрито для привеселюдного огляду.

Наставали лихі часи для музею. Мільйонери, збудувавши музей, зовсім його покинули, а громадські установи давали таку мізерну допомогу, що коштів ледві ставало на ремонт будинку. Та М. Т. не журивсь. Саме тоді всі почали цікавитися так званими кустарними виробами. 5 квітня р. 1905 М. Т. робить на засіданні правління товариства „древностей и искусств“ доповідь про потребу впорядкувати в музеї виставу

„прикладного искусства и кустарныхъ издѣлій“. Правління погодилося, й робота почалася.

Від цієї роботи залишилася в архіві музею та М. Т. сила матеріалів; вони свідчать про величезний масштаб підготовчої праці. Сотні приватних листів писав М. Т. по всьній Україні. Не було в М. Т. жадного знайомого, що його-б він не запрохав-би був до роботи. Жадної можливості М. Т. не обминув своєю увагою. Понад тисячу листів з різних сіл, міст та маєтків свідчать нам про організаторський хист творця вистави. Окрім тріумфу для українського селянського мистецтва, вистава повинна була дати ще й величезний матеріал для етнографічного відділу. Плана для вистави, розісланого в тисячах примірників по Україні, склав був М. Т. здебільшого за принципом матеріалу. В цьому плані ми бачимо отакі ділянки: ганчарство, плетіння, ткання, вишивання, набойка, шкур'яні вироби, хатне малювання та писанки, різьбарство по дереву, вироби з рогу та кістки, каміння, фаянс, скло, металеві вироби. Ця програма давала виразне уявлення про мету вистави. Кожну ділянку було теж поділено на окремі розділи, так що кожен селянин знав, що треба для вистави.

Виставу відкрито першого лютого р. 1905 та закрито першого травня 1906-го. Щось із сотню статтів та заміток надруковано по місцевих і закордонних часописах та виданнях. Прибуток од вистави становив чималеньку суму 8358 крб. 77 коп.; з них понад половину пішло на користь музею. Окрім того, мало не весь відділ селянського мистецтва після вистави залишивсь у музеї. З нього стала основа для етнографічного відділу.

Вагу цієї вистави для України ще й досі як слід не оцінено. Ця оцінка може бути за тему для спеціального досліду. Після вистави на ринкові значно збільшивсь попит на селянські вироби. Окрім того, різні майстерні кустарних виробів зараз-таки використали музейні експонати.

Всеукраїнський Історичний Музей ім. Т. Шевченка має тепер усе-світню колекцію народного мистецтва України. Склалася вона як наслідок вистав, цієї й аналогічної р. 1911¹⁾. Це велика заслуга М. Т. Та й цього ще мало. М. Т. Біляшівський зумів зацікавити селянським мистецтвом і молодих музейних діячів. Вони ретельно заходилися збирати експонати і для нашого, і для провінційних музеїв України. Величезну збірку селянських вишивок, ганчарних виробів, килимів, то-що, для полтавського музею, зібрав К. В. Мощенко теж під впливом М. Т.

Року 1909 музей перейшов до міністерства торгу та промисловости. Становище його трохи покращало.

Року 1910 М. Т. на превелику силу пощастило упорядкувати виставу, присвячену М. О. Врубелєві. На цій виставі було 108 робіт сла-

¹⁾ Вистава р. 1905 відрізнялася од вистави р. 1911 тим, що коли перша мала поставити питання про те, чи існує та чи має наукову вартість українське селянське мистецтво, — друга ставила його в площину загального мистецтва Росії та Європи. Територія вистави р. 1905 — Україна; вистави р. 1911 — окрім України, Росія, Європа та почасти Схід.

ветного українського маляра. Тут уперше підбито підсумок київському періодові його творчості. З листування з удовою Врубеля можна бачити, що М. Т. хотів упорядкувати при музеї спеціальний відділ, присвячений Врубелю. Будь-що-будь, найбільша заслуга М. Т. в тому, що найкращі роботи Врубелю залишилися на Україні.

Року 1911 влаштовано виставу Шевченкових творів. Про силу цілком нових та нікому невідомих творів Кобзаревих свідчать десятки листів од Олексія Петровича Новицького, що тоді саме працював був над Шевченком. Ця вистава вперше зареєструвала для науки ці дуже цінні пам'ятки українського мистецтва. Багато з малюнків знов-таки залишилися при музеї та поклали основу для майбутнього Шевченкового відділу.

Року 1912 М. Т. робить у музейному комітеті доповідь про організацію при музеї відділу „Старого Київa“. Вага цього відділу далеко виходить поза межі звичайного муніципального музею. Київ—столиця України—був свідок найголовніших історичних подій з яскравими українськими рисами. Тож експонати цього відділу дуже важко відокремити від історичного відділу, а його теж не можна собі уявити без історії Київa.

Цього-ж-таки року комітет вистави доручив М. Т-чеві на 1913 рік організувати секцію художнього та прикладного мистецтва.

Року 1913 М. Т-ча призначено на інспектора київських худ.-промислових шкіл. Міністерство не могло-б знайти кращого од М. Т. знавця художньої промисловости. Він справді був керував школами, раз-у-раз притягав їх до музею та примушував користуватися з прекрасних зразків народнього мистецтва.

Року 1914 у Москві гадали скликати загально-російську нараду музейних діячів. Секретар підготовчого комітету П. О. Неупалов надсилав до М. Т. список питань, що торкалися провінційних музеїв, з проханням „безжалостно перемарать и перечеркать их“. М. Т. залюбки вдовольняє це прохання та додає цілий рядок питань, справді відповідних інтересам провінційних музеїв. Передусім М. Т. ставить питання про організацію національних („племенных“) музеїв. Далі мова про те, щоб доповнювати провінційні музеї коштом столичних. Ще далі М. Т. розвиває думку, що годилося-б об'єднати різні музеї в одному місті в один-таки музей та скоординувати їхню діяльність, коли-б об'єднати їх не пощастило. Звісно, не аби-яку роль в цій-о думці відгравав був паралелізм у роботі київського міського музею та церковно-археологічного. На жаль, цей з'їзд відкладено, та й ніколи вже не скликувано, бо почалася війна.

Скоро почалася війна, М. Т. вступає на службу до земства. Його прикомандировано до війська, що стояло в Буковині. Тут, надзвичайно обтяжений працею, М. Т. все-таки знаходить час, щоб щось здобути для музею.

Особливо багато зробив М. Т., як призначено його на уповноваженого для охорони культурних вартостей од Російської Академії Наук у районі Буковини та південної Галичини. На жаль, матеріялів про цю діяльність нам здобути не пощастило.

З самісінького початку революції тимчасовий уряд Росії призначає М. Т. на комісара для охорони пам'яток старовини у Києві. З листування, котре збереглося досі, видно, що М. Т. енергійно допоминавсь, щоб під музей передано царський палац¹⁾. Коли це не пощастило, М. Т. забирає до музею всі цікаві речі, та їх, на жаль, було там занадто мало.

Тоді-таки, як і згодом, М. Т. усіх засобів уживає, щоб уратувати Андріївську церкву, що їй загрожувала небезпека сповзти на Поділ, та ратує спільно з іншими численні київські пам'ятки.

Далі почалася руїна. Од 1918 року в музеї не було парового ogrіття. Речі гнили, робітники голодували... Всі сили йшли на те, щоб здобути собі шматок хліба.

31 травня року 1919, менш од року, відколи засновано Українську Академію Наук, М. Т. обрано разом із В. М. Перетцом на дійсного члена Академії. Ще 26 квітня року 1918 М. Т. обрано на почесного академіка Української Академії Мистецтв.

За різних урядів М. Т. працює на відповідальних посадах в установах народної освіти. Та й жадної хвилини не забував він про музей²⁾.

Року 1923 економічний стан держави почав відроджуватися. На самому початкові року М. Т. удавсь до наросвіти, прохаючи одзволити його од директорування, щоб хоч на схилі свого віку працювати над наукою вже цілком спокійно. Наприкінці цього-таки року прохання його завдоволено. Збувшись директорських обов'язків, М. Т. завзято заходивсь коло суто музейної роботи, працюючи по відділах, що ними він завідував.

Останній уже здобуток М. Т. у музеї — це організація вистави Межигірських виробів. М. Т. перший на Україні почав збирати межигірські вироби в музеї, запровадив навіть своєрідну моду збирати їх. Це забезпечило межигірські вироби од загину й zarazом дало всім спрмогу милуватися на їх та вивчати виробництво цієї грандіозної національної української фабрики. Пам'ятаємо, як зранку до вечора М. Т. працював над фаянсом, бігав по сходах як молодий, навіть тягав сам із підвалів посуд. Раптом зібрався до Межигіря та привіз звідтіля сучасні вироби для порівнювання.

Повсякчасне слабування дуже перешкоджало небіжчикові працювати, а надто низька оплата праці (50 крб. на місяць) не давала спрмоги як слід лікуватися. Ще за день перед смертю М. Т. працював у музеї. О з години ранку 21 квітня б. р. його не стало, і Україна втратила одного з найкращих своїх синів та діячів.

¹⁾ Коли-б палаца й справді передали були Всеукр. Іст. Музеєві, то це мало-б тепер надзвичайно велику вагу для нього. Адже будинок музею збудовано тільки на $\frac{1}{3}$ того, що передбачали були на початку будування. І от тепер, коли кількість експонатів за революції побільшилася в скількись разів, Музей не може впоратися з покладенням на нього завданням — показати широким колам усі зібрані пам'ятки матеріальної культури України.

²⁾ На жаль, я не мав спрмоги за недовгий час використати повно матеріял, що-б висвітлив був роллю М. Т. за революції: цей матеріял почасти розкидано по різних установах, а почасти розійшовсь він по руках. Зібрати цей матеріял до купи та розробити його випадає найближчими-таки часами.

Коли зважити всю творчу роботу М. Т. над музейознавством, протягом всього життя проваджену, й здобутки цієї праці, то в ясному побачимо його постать світлі, як великого реформатора музейної справи на Україні. Незмірна заслуга небіжчикова — це в основі правильно складений план поповнити музей. Розгортаючи роботу за цим планом, музей одразу зробивсь живим: його поповнювано не різними „раритетами“, що мало дають матеріялу для історика й дослідника мистецтва, — до нього систематично вливали, так-би, мовити середній матеріял, здебільша українського походження. На основі бо тільки такого матеріялу можливі наукові досліди над Україною. Що-року численні екскурсії, експедиції, то-що, крім експонатів, давали музеєві багато друзів та дописувачів. Мало не в кожному повіті, де бували музейські експедиції, з'являлися вчителі, селяни, то-що, що залюбки допомагали музеєві в його важкій праці над збиранням пам'яток минулого України. Зацікавлення до цього минулого, отже, поглиблювалося, і музей робивсь справді народнім, масовим.

Імперіалістична війна та революція, що захитали соціальні підвалини та економіку України, затримали розвиток музею в цьому напрямкові. Багато друзів музею безповоротно зникли. Та й тепер, після 1920 року, до музею часто з'являються сільські вчителі та селяни з загорнутими в хустку черепками й монетами та питають директора Біляшівського. Він завжди вмів підійти до простої людини, вмів зацікавити її старовиною, вмів простими словами пояснити, в чім вага отієї старовини. Коли ми бачили та чули такі розмови, ставало легко працювати... Це вміння говорити, з людьми вміння зацікавити пам'ятками минулого мало дуже велику вагу для музейної справи. Всі знають, як М. Т. за давніх часів вмів випрохати в Ханенків, Терещенків, то-що то гроші на музей, то Врубеля, то Шевченка. Тільки-ж М. Т. не спирався цілком на цих меценатах, а вмів та завжди притягав до справи тодішні громадські об'єднання та інституції (земство, міську думу та художні об'єднання). М. Т. вмів зацікавити й молодь, прив'язати її до музею так, що потім ніякими силами, ніякими грошима не можна було одірвати її від нього.

Друга прикметна риса М. Т. було старання у всяку справу внести систему. Це видно з усіх друкованих робіт М. Т. та планів, що він їх розробив був для київського музею, провінційних музеїв та українського національного музею (1918 р.). Ці плани свідчать про те, що всі головні здобутки та досвід музейної роботи в Європі М. Т. систематично використовував, пристосовуючи його до українських умов. Зберігсь один зшиток, що теж підкреслює цю, нечасту в українців, особливість вдачі. У цей зшиток М. Т. регулярно протягом скількох років уліплював був аркушики з блок-нотів, вирізки з часописів, фотографії, то-що з відомостями про різні приватні музейні речі. Де-не-де поставлено знак поклику, на інших написано „треба списатись“, ще на інших — „виконано“. Останнє визначало, що річ придбано для музею.

Вплив М. Т. на музейну роботу переходив далеко поза межі музею. Ми вже згадували були про його вплив на К. В. Мощенка та через нього

на справи полтавського музею. Листування з Мошенком обіймає близько 100 листів і їх поспіль без жадного винятку наповнено музейними питаннями.

Листування із львівським Музеєм та Науковим Товариством у Львові свідчать, як багато зробив М. Т. для музеїв Західної України.

Ще одна прикмета вдачі М. Т. — це розуміння, що наука й мистецтво інтернаціональні, а також широта поглядів на музейну справу. Ми вже згадували, що М. Т. як міг допомагав зорганізувати український підвідділ у Російському музеї. Окрім того, багато сил М. Т. віддав на організацію в музеї вистав польських, чеських, моравських та інших національних малярів. М. Т. не боявся, коли це було треба, надіслати цінні українські експонати й до Москви, як це було р. 1912 на виставі в Історичному Музеї. Листування М. Т. з російськими вченими, малярами, то-що яскраво підкреслюють цю рису.

Мало кому відомо, що ціла низка жидівських малярів зробилися майстрами, завдяки тому-таки М. Т. Назву, наприклад, Маневича. Більшину його картин з крайовидами Києва, Бердичева та інших міст України зроблено під впливом М. Т. Ось лист, що його писав М. Т. за тяжкого 1918 року до жидівських багатирів у Києві: „М. Г., вважаю своїм обов'язком, як членів любячої мистецтва, звернутися до Вас з проханням допомогти молодим єврейським талантам. Я приймаю гаряче участь у долі розвитку цих талантів і надіюсь, що Ви, М. Г., проникнетесь їхнім же гарячим співчуттям до своїх єдиновірців, которые, по моему глубокому убеждению, если им притти на помощь, явятся в будущем красой и гордостью своего народа. Не оказать в данный момент помощи было бы, по моему, преступлением со стороны всех, кому дорого развитие национальных талантов и национального искусства...“

М. Т. завжди дуже цінував вчених, що працювали в близьких йому галузях науки. Він ніколи не цурався ніяких порад і дуже уважно до цих порад прислуховувався. Ця риса М. Т. була характерна для нього до самісної смерті. Одзначимо приміром, листування М. Т. з Хв. Вовком, як той жив був за кордоном на еміграції. Листування збереглося в архіві М. Т. та Вовка в Кабінеті Антропології та Етнології при Українській Академії Наук. Року 1899 М. Т. пише до нього листа, висловлюючи бажання „користувати з Вашої свідомости“. Взагалі Хв. Вовк мав великий вплив на М. Т. В листі 1903 р. він пише: „завжди дуже був радий вислухати Вас, що Ви кажете — і не забуваю“. І справді, коли ми прочитаємо статтю М. Т. в АЛЮР'і за 1900 р. (ст. 148) про його розкопи поблизу с. Колодистого на Звиногородщині, то побачимо, що всі вказівки Хв. Вовка в справі розкопів М. Т. цілком використовує вкупі з О. О. Спіциним. Коли Вовк повернувся р. 1906 з-за кордону, листування ще жвавішає. Вовк заходився організувати етнографічний відділ Рос. Музею, трохи раніш, р. 1902, М. Т. теж узявся до цього в Київському Музеєві. Вони радяться один одного; М. Т. постачає Вовкові українські експонати, а Вовк надсилає різні поради та сам радиться М. Т.-ча.

Всебічно оцінити працю небіжчика М. Т. як музейного діяча не сила в межах невеликої статті.

Цілковито вивчити життя та музейну діяльність М. Т. матиме вагу не тільки для сучасности, а й для майбутнього. Праця всенього його життя вчить нас, що музейну справу треба спирати на тих принципах, котрих додержувавсь М. Т.:

1. Музейну справу треба будувати на широкому європейському розумінні та досвіді.

2. Треба до музейної справи, як справи загальнокультурної, зтягти широкі кола українського громадянства.

3. Музейна справа — на те, щоб зберегати та науково вивчати всі культурні здобутки народу, щоб були вони за живе та вічне джерело для майбутньої його творчости, а не лежали-б як мертвий музейний інвентар по державних сховищах.

Андрій Винницький.

3/13 червня р. 1926.
У Києві.

B 15916

285